
Zdravko MLINAR
Zaslužni profesor
Univerze v Ljubljani,
Fakulteta za družbene vede

Jan Makarovič
**Stvarjenje človeka:
antropologija ljubezni**
Litera, Maribor 2009, str. 315,
25.00 EUR (ISBN 978-961-6604-91-8)

Da bi lažje razumeli vsebino in pomen knjige, ki jo tu predstavljam, se zdi primerno, da jo postavim v kontekst dosedanjega delovanja in osrednjih preokupacij samega avtorja, prof. Jana Makaroviča. Makarovič je diplomiral iz psihologije in filozofije. Več kot deset let je bil zaposlen na zavodih za zaposlovanje v Kranju in v Ljubljani, nato pa od leta 1971 do upokojitve leta 1999 na tedanji FSPN (sedanji FDV). Deloval je kot raziskovalec v okviru Centra za prostorsko sociologijo, doktoriral iz sociologije ter uvedel in predaval vrsto predmetov: Sociologija mladine, Sociologija ustvarjalnosti, Antropologija spolov, Poklicno usmerjanje ter Dialektiko in logiko družboslovnega raziskovanja.

V začetku se je ukvarjal s poklicnim svetovanjem in je glavni avtor izvirnega slovenskega sistema odkrivanja in štipendiranja nadarjenih, znana pod imenom Zoisove štipendije (ki je zares deloval od 1986 do 2007, nato pa je bil - v širši zasnovi - administrativno ukinjen). Raziskoval je socialno pogojenost šolanja in izbire poklica, še zlasti pa socialno neenakost kot oviro za uresničevanje intelektualnih potencialov, kar sam šteje

za poseben vidik širšega problema samouresničevanja posameznika. To pa je njegova temeljna preokupacija, ki jo že nekaj desetletij izkazujejo tako njegove knjige kot tudi številna raziskovalna poročila, ki (še) niso bila dostopna širši javnosti, četudi vključujejo pomembna izvirna spoznanja za teorijo in prakso na širokem področju družboslovja in preko njegovih disciplinarnih meja.

Problematika človekove ustvarjalnosti je nekakšen skupni imenovalac njegovih del, kot so:

- »Sla po neskončnosti: človek kot ustvarjalec«, 1986;
- »Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti«, 1996;
- »Antropologija ustvarjalnosti: biologija, psihologija, družba«, 2003;
- in delo, na katerega se tu osredotočam »Stvarjenje človeka: Antropologija ljubezni«, 2009.

Hkrati pa najavlja že naslednjo knjigo z naslovom »*Avantura sveta*«.

Soočanje z družbenimi blokadami, ki ovirajo uveljavljanje talenta, zlasti pri mladih iz prikrajsanih družbenih slojev, ga je kmalu privedlo do spoznanja, da je domet psihologije na tem področju omejen, ter da jo moramo dopolniti z družboslovnimi spoznanji. Tako kot po eni strani visoko ceni monumentalno Trstenjakovo delo *Psihologija ustvarjalnosti*, tako hkrati ugotavlja, da se pri raziskovanju ustvarjalnosti ne moremo zadovoljiti z golo psihologijo, ampak potrebujemo sintezo psihološkega, biološkega in sociološkega pristopa. Tako je zapisal: »Človek, to zagone-tno bitje s tisoč obrazi, se nam kaže

kot ustvarjalec prav v svoji razpetosti med biološkim in družbenim, individualnim in družbenim, materialnim in duhovnim«. Avtorjevo prizadevanje pa je usmerjeno prav k temu, da bi prevladal to razpetost in prispeval k poenotenju podobe človeka. Zato se je osredotočil na antropologijo ustvarjalnosti, ki obravnava ustvarjalnost kot dejavnost človeka v najširšem smislu, tj. kot biološkega, psihološkega in družbenega bitja. Tudi antropologija sama lahko doseže svoj vrh šele kot antropologija ustvarjalnosti, saj je ravno ustvarjalnost najvišji izraz človeškosti. Antropologijo torej ne zamejuje na obravnavo prvobitnih skupnosti, temveč jo obravnava v najširšem etimološkem pomenu znanosti o človeku kot takem.

Na takih izhodiščih temelji tudi knjiga »Stvarjenje človeka«, v kateri utemeljuje trditev, da je človek hkrati tudi najpomembnejši predmet lastnega ustvarjanja. To ustvarjanje pa je tudi družben in ne le individualen proces, saj je že obstoj posameznega človeka odvisen od dveh drugih ljudi, njegov nadaljnji razvoj pa od njune ljubezni do njega in njune medsebojne ljubezni. To pa nakazuje tudi podnaslov knjige: »*Antropologija ljubezni*«.

Pri tem že uvodoma izpostavlja, da človek ni ustvarjaljen samo zaradi svojega razuma, še manj pa zaradi svojega pohlepa ali svoje pohote, temveč predvsem zaradi svoje ljubezni. Potem ko je že predhodno obravnaval odnose med mladimi in odraslimi, med starši in otroci, med eno in drugo generacijo, se tu posveča tistemu, kar šteje za najlepše in naj-

pomembnejše nasploh: ljubezni med moškim in žensko.

Šele ljubezen je omogočila nastanek človeške družbe; šele ona je omogočila človeku, da se je dvignil nad žival in postal človek. Nasprotno pa je sodobna »etika« ekonomske racionalnosti«, ki ni v resnici nič drugega kot tehnika sledenja lastnim sebičnim interesom, omogočila sicer nasluten tehnološki razvoj, vendar osiromašila medčloveške odnose in uničuje dandanes celo naravo, od katere človek živi. Potrebna je torej radikalna, revolucionarna družbena preobrazba, ki pa se mora seveda najprej zgoditi v glavah. Informacijska revolucija, ki se odvija v tem trenutku pred našimi očmi, odpira tukaj slutene nove možnosti, ključno vprašanje pa je seveda, koliko jih bomo sposobni in voljni tudi udejanjiti. Vsekakor pa je spričo tega vprašanje stvarjenja človeka aktualno kot še nikoli doslej.

Veliko pozornost posveča avtor procesu biološke reprodukcije in pri tem sistematizira svoja spoznanja v značilne faze antropogeneze, tako z vidika odnosov med ljudmi kot tudi odnosov med ljudmi in stvarmi, kar – oboje – privede do delitve dela med spoloma.

Zelo razčlenjeno preuča nazore Marxa in Engelsa o razvoju človeške družbe in jih vzporeja z Darwinovimi nazori o razvoju živega sveta. Podobno kot se družba razvija pod vplivom razvoja produktivnih sil, se vrste spreminjajo pod vplivom razmer v njihovem naravnem okolju. Vendar gre v prvem primeru za produkt človekove lastne ustvarjalnosti.

Engelsovo dopolnilo klasične ekonomije z idejo o proizvodnji ljudi šteje avtor za resnično prelomno, saj, kot pravi, je kasnejša ekonomska znanost dohitela Engelsa šele v drugi polovici 20. stoletja, ko se je uveljavila ekonomija »človeškega kapitala«. Pri tem pa kritično ugotavlja, da Engelsu ni uspelo do kraja razumeti ekonomije nasilja. Zanj je nasilje le nekakšen dodatek tradicionalne ekonomije, ne pa posebna, specifična vrsta ekonomije. Glede na to pa ni mogel razviti enotne teorije nastanka zasebne lastnine, podreditve ženske moškemu in razrednega izkoriščanja.

Dinamiko součinkovanja med človekom in njegovim predmetom prikazuje kot sklenjen krožni tok sprejemanja in oddajanja, receptivnih in reaktivnih procesov, humanizacije predmeta in predmetenja človeka, idealizacije materije in materializacije ideje. Poleg krožnega toka pa imamo opravka tudi z razvojem, ki ga vodi človekova ustvarjalnost. Že Marx je nakazoval, da postaja produkcija stvari, v primerjavi s produkcijo ljudi, vse pomembnejša, v tem smislu je npr. - v Kapitalu - ugotavljal, da temelji v tradicionalnih družbah izkoriščanje človeka po človeku na »osebni odvisnosti«, v moderni pa na menjavi, kjer se odnosi med ljudmi posredujejo preko stvari. Avtor pa je tudi na osnovi osebnih izkušenj prišel do splošitve, da se personalni odnosi vse bolj odmikajo predmetnim. Npr. z drugim človekom ne občuješ več neposredno, temveč šele preko predmeta, v katerem so opredmetene njegove misli. Prelomnica v razvoju človeštva je

industrijska revolucija, ko se prenese težišče družbenega dogajanja iz proizvodnje ljudi na proizvodnjo stvari.

Pri tem pa poudarja, da za lastnino materialnih predmetov velja ekskluzivnost: kar pripada meni, ne more pripasti tebi in obratno. Posledica pa je konflikt in tekmovalnost, v kateri prevlada močnejši. Za razliko od tega pa Makarovič kasneje v knjigi označuje informacijsko dobo in družbo znanja. Tu pa ne gre več za takšno medsebojno izključujoče se razmerje. Informacijski družbi ustreza model komunikacije, ki je inkluziven: kar nekemu sporočim, ne izgubim, ampak obdržim. Informacije se v procesu komunikacije ne le prenašajo, ampak medsebojno bogatijo. Namesto nasprotij med interesi naj bi torej prevladovala komplementarnost in kooperacija!

Pri tem bi bila potrebna previdnost, da ne bi zašli v pretirano posploševanje, saj se hkrati celo zaostrujejo nasprotja z vidika fizičnega in predmetnega sveta, ki ga ne moremo abstrahirati niti v informacijski dobi.

Ob velikih razvojnih možnostih pa avtor ne zaide v enostavno idealizacijo, saj pravi, da knjige ne piše s ponosom nad človekovo veličino, ampak s strahom. Človek je postal *»tako močan, da s svojo močjo ogroža že samega sebe. Danes se nam ni več bati narave, kakor je trepetal pred njo prvobitni človek, bati se nam je samega sebe. Prav naša lastna veličina je tista, ki nas najhuje ogroža – kot babilonski stolp, ki seže do neba ter bo pokopal vse pod seboj, ko se bo zrušil pod lastno težo«.*

V tem smislu torej knjige ni pisal s ponosom, temveč s strahom in v sva-rilo, v opomin ...! Vendar pa vse knji-ge, ki jih je doslej napisal, pravzaprav šteje za knjige upanja in pravi: »*V vseh sem skušal odgrniti zaveso, ki nam zakriva prihodnost, in dognati, kaj bi bilo treba storiti, da bi bila boljša od sedanjosti. Pri tem sem se kajpa-da oziral tudi v preteklost – vendar samo zato, ker je preteklost edina, ki nam lahko nakaže pot v prihodnost*«.

Pri tem utemeljuje spoznanje, da se ravna zgodovina človeštva po neki strogi, neizprosni notranji logiki, in da gre pri zgodovini človeka samo za logično nadaljevanje razvoja živega sveta kot celote. Če je življenje nada-ljevanje razvoja neživega sveta, je človek nadaljevanje življenja in nerazrešeno ujet v splet kozmosa kot celote (več o problemu stvarnosti kot celote – pa v knjigi »*Avantura sveta*«). Pri tem nekoliko pogrešam vsaj bežno navezavo na sociološke razprave in kritike evolucionizma.

Pred nami je torej velikopotezno zasnovano delo, ki daleč presega utrjene kalupe mišljenja – vsebin-sko, disciplinarno, prostorsko in ča-sovno. Delo izraža izjemno široko poznavanje zgodovine človeštva in dialektike družbenega razvoja v sve-tovnem merilu. Avtor sicer vključuje priznane avtoritete številnih področij znanosti, vendar se ne zaustavlja pri njih in suvereno ocenjuje navidezno odmaknjeno dogajanje, pri čemer še posebej izstopa njegovo poznavanje antične, filozofske in družbene misli. Njegovo poseganje v daljno prete-klost ne temelji le na idiografskem,

zgodovinskem nizanju dejstev, saj na vsakem koraku išče možnosti posplo-šitve in sistematizacije, ki jo šteje za razpoznavni znak znanosti.

S to knjigo se po eni strani odmi-ka od današnjih pragmatično usmer-jenih preokupacij o ustvarjalnosti in inovacijah tukaj in danes. Hkrati pa prav zaradi bolj celostne obravnave razkriva osnove aktualne krize člove-ka in sveta.

Z naslednjo mislijo v najbolj sin-tetični obliki nagovori človeka, ko pravi: »*Kako majhen si v neizmernem prostoru – in kako minljiv v neizmer-nem času!... In vendar: prav v tebi si je pridobila narava enkratnost zave-sti. Prav v tebi si je pridobila sposob-nost opazovati samo sebe. Pa tudi sposobnost ustvarjanja samega sebe, ki je predmet te knjige. Čeprav si lah-ko še tako nesrečen zaradi svoje ne-znatnosti, si lahko hkrati neizmerno srečen zaradi tega neznankega da-ru, ki si ga deležen. Saj v tem je ravno bistvo narave – v tem da rojeva in se daruje*«.

In v tem smislu končuje: ... »*Če ti življenje ni samo darovano, temveč si ga sam voljan darovati za nekoga, ali za nekaj drugega, si presegel svojo časovno omejenost. Šele življenje, ki si se mu pripravljeno odpovedati zaradi nečesa ali nekoga, je resnično vredno življenja*« (str. 278).

Širina in pomen predstavljenih spoznanj Makarovičeve ustvarjalnosti v njegovi knjigi »*o stvarjenju člove-ka*« zasluži pozornost širokega kroga bralcev, saj gre za delo velikega misle-ca, kot je avtorja označeval že Anton Trstenjak.